

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА
МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 39

Заснований в 1996 році

Рівне – 2008

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць.

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 39. — Рівне: РДГУ, 2008. — 202 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії і методики виховання та навчання учнів і студентів, професійної орієнтації учнівської молоді, підготовки майбутніх педагогів.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Пальчевський Степан Сергійович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Заступник головного редактора:

Янцур Микола Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бех Іван Дмитрович – доктор психологічних наук, професор, дійсний член АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Вербець Владислав Володимирович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Воробійов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Лісова Світлана Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Малафійк Іван Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович – доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти);

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор (Національний університет “Острозька Академія”);

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович – доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 8 від 28.03.2008р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

УДК: 37. 013. 6

М.С. ПАНЧЕНКО, І.М. ПАНЧЕНКО, Н.В. ПОЛІЩУК

НАУКА І ДУХОВНІСТЬ У ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Резюме. В статті обговорюються деякі концептуальні ідеї з питань створення у вищих навчальних закладах нового спецкурсу „Наука і духовність у процесі становлення творчої особистості”.

Ключові слова: пізнання, розвиток, культура, духовність, мораль, наука, Біблія, Бог, Творець, Всесвіт, особистість.

У наш час пропаганда зайняла місце правди про процеси в суспільстві і природі. Істину перетворюють у культ брехні. Тому молоді люди стали шукати розваг, а не творчого пізнання надбань світової культури і розвитку особистості. Зростання матеріального благополуччя супроводжується духовним зубожінням. Особистість та її ідеї підпали під владу політичних організацій замість того, щоб підтримувати в ній живе начало. Неврегульованість суспільного життя перетворює сучасну людину в невільного, несамостійного, бездумного, негуманного, самовпевненого індивіда. І навіть наука почала відділятися від продуктивного мислення та високих духовних ідеалів, перетворюючись у галузь виробництва, в засіб збагачення, де панує вузька спеціалізація і вузький світогляд. Наука – елемент духовної культури, техніка – матеріальної. Нині прилади, машини (зокрема, комп'ютери) в значній мірі визначають стиль наукового мислення. Дослідники все частіше ставлять і розв'язують проблеми біологічних й інших наук про природу, суспільство, людину, виходячи із можливостей використання формальних методів і ЕОМ. Крім того, якщо врахувати, що більшість значних наукових досліджень нині проводяться колективами співавторів, то очевидний такий висновок: наукова творчість все більше знеособлюється. Людина не тільки у виробничих, але і в процесах пізнання спілкується з природою за допомогою машин, техніки. Навіть природознавці відчужуються від природи, вважаючи, що таким і є шлях до вищих досягнень наукової думки.

Важливою опорою в педагогічному процесі, яка створює умови для розвитку творчої особистості, згідно С.Г Карпенчук, є: „Орієнтація на Вищий Абсолют – це орієнтація на Вищий розум (Всесвітній), духовність (Бог – Дух святий) і Творчість (Бог – Творець), велика об'єднуюча сила всього світотворення, що діє в різних сферах як природного, так і людського середовища” [3, 8]. Ще Г.К. Цюлковський стверджував, що людина живе більше життям Космосу, ніж земним життям. Відомий український педагог В.О. Сухомлинський писав: „Вік математики, чуєш на кожному кроці, вік електроніки, вік космосу... Всі ці вирази не відбивають суті того, що відбувається в наш час. Світ вступає у вік Людини – ось це головне” [11, 212]. І від того, яким ця людина хоче бути, яка система її духовних цінностей, сьогодні залежить не тільки її особиста доля, не тільки відповідь для неї самої на найважливіше питання: відбулась вона як особистість, але не буде перебільшенням сказати – доля всього світу. Якраз духовна свідомість виступає сьогодні як інтегративний прояв світоглядної культури і зрілості особистості як громадянина, творця суспільства, достойного Людини. „Втискуючи в голови дітей готові істини, узагальнення, висновки, вчитель часом не дає дітям можливості навіть наблизитись до джерела думки, фантазії, творчості. Не можна позбавляти учня радостей духовного життя”, – писав В.О. Сухомлинський [11, 86].

Людство у своєму духовному розвитку пройшло довгий і надто складний шлях, за одними даними в 3 мільйонів років, за іншими – близько 30 тисяч років. Проте завжди найвищим виразом розвитку людського духу була перш за все духовна свідомість у самих його гуманістичних, історично прогресивних проявах. Весь цей довгий час людство було пов'язане з релігією і вірою в Бога. Наука виросла в надрах релігії і відокремилась від неї десь близько 2500 років. Говорити про появу науки можна саме в стародавній Греції, хоч не можна припинювати і вклад у початки науки єгиптян і вавілонян.

Духовний стан суспільства турбує сьогодні всіх, кому небайдужа доля України. Сучасне суспільство переживає „аксіальний шок”: немає сумніву, що підростаюче покоління орієнтується на цінності споживацтва, яке генерує зло [8, 14]. Звичайно, пропагування національних цінностей при викладанні різних навчальних дисциплін, сприяє духовному збагаченню особистості учня чи студента. Проте це тільки частина загальнолюдських цінностей, глобальним фактором яких є віра в Бога-Творця, духовні закони якого викладені в Біблії. Як свідчить історія людства, завжди, коли в житті того чи іншого суспільства панує зло, а добродійність ігнорується, то джерело духовності починають шукати в Богові.

А. Ейнштейн, найвидатніший фізик всіх часів і народів, визнавав, що наука без релігії неповноцінна, а релігія без науки сліпа. Він наголошував на тому, що наука і віра в Бога справляють великий вплив на масову свідомість, на осмислення людиною свого місця в суспільстві і Всесвіті. Ще Ньютон, творець чудової за своєю красою і стрункістю фізико-математичної моделі світу, розумів її обмеженість і нежиттєвість. Проте він був не тільки вченим, але й думуючим теологом. А тому в своїх геніальних „Математичних началах натуральної філософії” в розділі „Загальне повчання” писав: „Таке витончене сполучення Сонця, планет і комет не могло відбутись інакше, як за намірами і за волею могутньої і надмудрої істоти, яка абсолютно не володіє тілом і тілесним виглядом, тому його не можна ні бачити, ні чути, ні відчувати”.

За радянських часів наука і віра в Бога були не сумісними, бо всіх намагалися зробити атеїстами, і від цього радянське суспільство, а, особливо, українці, втратили десятки геніїв. Такі люди або знищувались, або висилалися за кордон і там ставали видатними вченими і навіть лауреатами Нобелівської премії. При майже однаковій чисельності населення в СРСР і США, в останній країні було в десятки разів більше лауреатів

Нобелівської премії.

Важливо зазначити, що поняття віри використовується і в науці. В широкому розумінні цього слова – це психологічний стан, притаманний у тій чи іншій мірі духовній діяльності кожної людини. В науці вона являє собою психологічну установку на сприйняття реальності як ймовірно-істинного знання, яке базується лише на відчуттях людини. Це розпочинається зі „спалаху” в мозку людини, зумовленого інтуїцією. Віра в Бога також базується на інтуїції, на відчутті присутності Бога. Тут своєрідним критерієм істинності виступає віра в Бога в сукупності дуже багатьох людей. І якщо навіть комуністична ідеологія не знищила віру в Бога на 1/6 частині світу за 70 років, то при нинішніх суспільних відносинах вкрай необхідно шукати точки дотику між науковою вірою і вірою в Бога, щоб консолідувати українську націю, зміцнити нашу державу. Адже і в преамбулі Конституції України записано: „Верховна Рада України від імені Українського народу, усвідомлюючи відповідальність перед Богом...” [6, 3]. На цьому неодноразово наголошував і Президент України. Всі великі релігійні свята нині в державі є не робочими днями і відзначаються надзвичайно широко в народі, особливо, Різдво Христове. В нинішньому навчальному році в київських школах вводяться уроки християнської етики. І хоча формально церква відділена від держави, але суспільство, яке в більшості є віруючими людьми, не можна відокремити від держави, освіти і науки.

Поєднання природничих наук (фізики, математики, астрофізики, біології, біофізики, біохімії, психології, екології), суспільних наук (історії, філософії, педагогіки) і віри в Бога допоможе зменшити молодіжний екстремізм, бездіяльність, безнадійність, які породжують насилля, вуличний бандитизм, алкоголізм, наркоманію, з чим явно не справляються освітні і правоохоронні органи, залучити до науки віруючих, бо за вказаний вище історичний термін у них підсвідомо склався стереотип, що наука ворожа Богу.

Характерними рисами молоді, породженими сучасним станом моральності політичної еліти України, стали інфантильність, нестійкість психіки, аморфність громадянської позиції, відоме соціальне розчарування і недовіра до офіційного слова, заклику, нігілізм. Все помітнішими в суспільних відносинах стали проявлятися цинізм, душевна черствість, жорстокість. Душевні прояви та інтереси значної частини молоді все більше втрачають ознаки громадянськості, з'явилося байдуже ставлення до долі державності України. Сьогодні зрозуміло, що без утвердження авторитету наукового світогляду на основі віри в Бога, не можна розв'язати гострі соціально-економічні, політичні і виховні проблеми. Наукове відношення до Бога в наші дні і в його історичній ретроспективі – результат багатовікового прагнення людини до справжньої духовної свободи, до пізнання нею самої себе, істинної людяності. Це реальна концепція добра і справедливості.

Злиття глибокої віри в Бога і віри в науку можливо, оскільки члени Папської Академії наук здійснили видатні відкриття в різних галузях науки. Серед її академіків є і лауреати Нобелівської премії [10, 89]. Значна частина великих учених ХХ століття не бачили нездоланної прірви між релігією і наукою. Наприклад, основоположник квантової механіки, лауреат Нобелівської премії М. Планк писав: „Божество, до якого релігійна людина намагається наблизитися за допомогою релігійних символів, рівноцінне, власне кажучи, тій природі, що виявляється в законах, силі, про яку дослідник певною мірою отримує уявлення за допомогою своїх органів відчуттів... Отже, і релігія, і наука потребують віри в Бога, при цьому для релігії Бог стоїть на початку будь-яких роздумів, а для природознавства – наприкінці” [9]. Зауважимо, що під поняттям Бог віруючі науковці розуміють вищу сутність, яка існує вічно, він Конструктор і Творець Всесвіту, він установив закони природи, які керують взаємодією і рухом усієї неживої і живої матерії. Науковець тільки пізнає закони природи, які вже діють. Як правило, такий науковець не отожднює Бога з жодною релігією, яких у світі більше ніж три тисячі і практично в кожній з них є свій конкретний Бог, якого наділяють конкретними виглядом, рисами, властивостями, які вигідні вищому духовенству в конкретний історичний період.

Релігія і церква – це предмет релігієзнавства. Але передбачуваний спецкурс має бути не релігієзнавчим. Його деякі положення потрібно буде лише порівнюватись з окремими твердженнями Біблії, які стосуються цих питань. Тобто, пропонувані наукові питання будуть розглядатись і порівнюватись з точки зору невіруючої людини і Біблії поза відношенням до будь-якої релігії. Бачити в Біблії зібрання одних лише найвних розповідей, легенд, міфів, які не мають під собою ніякої життєвої основи, – означає бути ще дуже далеким від наукового розуміння Біблії. Спецкурс має бути тісно пов'язаний з концептуальними положеннями тієї чи іншої науки (фізики, хімії, математики, біології, екології тощо), а в історичному аспекті – з питанням існування чи не існування Бога -Творця.

У майбутньому спецкурсі необхідно розглядати сучасні питання природознавства (будова і розвиток Всесвіту, гравітація, теорія кварків, зародження і еволюція живої природи тощо) у порівнянні з поглядами Бога, які висвітлені в Біблії. Якби навіть і не було Бога, про що твердять атеїсти, то на нинішньому етапі розвитку української нації, його варто було б внести в українське суспільство, як найбільш потужне джерело духовності. На траурному засіданні Французької Академії наук, присвяченому трагічній загибелі П'єра Кюрі 19 квітня 1906 р., лауреат Нобелівської премії Анрі Пуанкаре висловився так: „Важливо не те, в якого бога вірять люди: чудеса творить не Бог, а сама віра”

В 1992 році в Ріо-де-Жанейро відбулася Конференція ООН з стану оточуючого середовища і його розвитку (ЮНСЕД), в якій брали участь глави 179 держав світу. В її матеріалах відзначено, що на початок нового тисячоліття *Homo sapiens*, до зубів озброєний науковими знаннями, розграбував і промотав скарби природи, отруївши заодно і власне середовище проживання (біосферу). Основною причиною, яка поставила людство на грань глобальної екологічної катастрофи, є бездуховність нашої цивілізації. Замість ноосфери (від

грец. *ноос* - розум), в якій за В.І. Вернадським Людина бере на себе керівництво всіма процесами в біосфері і спрямовує її розвиток у потрібному для себе напрямку, вона створила техносферу, яка викликає такі зміни природного середовища, що вони загрожують самому існуванню людства на Землі. А технічні системи і технології (техноречовина, яка руйнує біосферу) створюються на основі досягнень науки і впроваджуються в практику за вказівками і розробками вчених. Все менше залишається живої природи, а, отже, і в нас самих відбувається духовна технізація. І людська особистість деформується під потужним пресом техносфери.

Біоречовина створила біосферу, в якій „дозріла” людина розумна. Техноречовина будує техносферу, де формується техногенна людина з її масовою техногенною культурою. Наука все більш відкрито стає галуззю виробництва військової техніки, вчені теж обслуговують перш за все техноречовину, створюючи все більш загрозові, агресивні різновидності технічних систем і технологій, які активно поглинають природні ресурси. Посередник між людиною і природою - техноречовина – стає ненажерливим чудовиськом, тому що в ній втілені, нею рухають, окрім людського генію, і людські пороки, такі як: жадність, лицемірство, боягузтво, жорстокість, самовдоволення, напівзнання тощо.

Серед людей і досі побутує така думка: чим більше знань здобувають науковці, тим менше вони вірять в існування Бога. І, правда, багато вчених скептично і навіть зневажливо ставилися раніше до Бога. В наукових колах була поширена думка, що в Бога вірять лише невігласи – довірливі, наївні, без належної освіти люди. Та все ж є чимало науковців, які на основі вагомих доказів переконані, що цей світ був кимсь запроєктований. А інші пішли ще далі: вони прагнуть довідатись, чи не стоїть за усім цим Творець.

Ще В.І. Ленін, за наказом якого було розстріляно майже 22000 священників, щоб знищити в народі віру в Бога в тяжкі роки громадянської війни, в праці „Матеріалізм і емпіріокритицизм. 1959. С. 344.” писав: „Електрон є так само невичерпний, як і атом, природа безконечна”. Всесвіт нескінченний у просторі і часі. Тут маємо на увазі не тільки нашу частину Всесвіту, точніше мегасвіт, який нині в різного роду телескопи (всехвильові – від радіо- і до гама-хвиль) видимий у радіусі 10^{10} світлових років. В ній існують сотні мільярдів галактик, в кожній з яких майже стільки ж зір, зі своїми планетами і іншими супутниками. Розум людини не може вивчити і осягнути таку кількість інформації і деякі знання потрібно сприймати через висловлювання вибраних Богом людей (апостолів) при осяянні їх божим духом.

У Біблії, в найбільш поширеній і найавторитетнішій для всіх часів і народів книзі, говориться, що Бог створив людину за своїм образом і подобою [1, 1]. Ці слова означають не те, що люди виглядають як Бог, а те, що люди спроможні наслідувати особисті риси Бога. Вони здатні цінувати духовне, тобто їм властива духовність. Бог відкрив нам для розумової діяльності лише близько 2% мозку [2, 105], з якими ми ніколи не будемо в змозі пізнати навіть свою частину Всесвіту, не говорячи вже про інші частини Всесвіту. Тому деякі знання з далекого минулого і далекого майбутнього потрібно сприймати на віру, черпаючи їх з Біблії, яку писали вибрані Богом і осяяні під його впливом, прозрінням люди, віщуючи на віки і тисячоліття. Звичайно, це є не конкретні закони фізики чи іншої науки, а це найбільш загальні відомості про Природу і життя людей, які мають бути деталізовані в міру розвитку науки і пізнавальних засобів Людства.

Еволюцію поглядів сучасного вченого і педагога з розглядуваного питання можна побачити на прикладі Климишина І.А. [4; 5]. У [5] відсутній навіть натяк на існування Бога – творця Всесвіту. Він вважав Д.Бруно справжнім атеїстом, проте останній не виключав Бога зі своєї системи світу: "Бог і природа є одна і та ж матерія, один і той же простір, одна і та ж причина, яка рівно діє повсюдно" [10, 73]. Його спалили не за боговідступництво, бо таким він не був, а за різку критику зажерливості духовництва, за їхню величезну майнову і грошову ненаситність. В Австралії, Великобританії, Новій Зеландії та європейських країнах чимало людей не ототожнюють релігію з духовністю. В них релігія асоціюється з „нетерпимістю і розділенням”, а духовність – з „універсальністю і всеосяжністю”. Скептичне ставлення до релігії можна зрозуміти. Чимало релігійних організацій втягувалися і втягуються нині у політичні інтриги і лицемірство та заплямували себе невинною кров'ю під час безлічі релігійних війн. Однак, відвертаючись від релігійних організацій, які винні в лицемірстві й обмані, деякі люди помилково відкидають і Біблію. Насправді ж Біблія засуджує лицемірство і беззаконня і закликає віруючих дотримуватись нейтральної позиції у політичних питаннях. Вона вчить віруючих не вбивати один одного, бути терпимими.

У другій своїй книзі „Астрономія” [4], яка затверджена Міністерством освіти України як підручник для студентів фізико-математичних факультетів педагогічних інститутів, І.А. Климишин вже стверджує можливість існування Бога-Творця Всесвіту, бо багато питань, які ставить перед собою людина, так і не можуть бути з'ясованими до кінця. Тобто наука не може дати вичерпну відповідь на них. Якщо вчені намагаються розповісти, як життя на Землі розвивалося упродовж декількох мільярдів років і які події нині відбуваються на околицях нашого Всесвіту, то вони неминуче допускають значні помилки, і побудована ними картина світу також має значні помилкові твердження.

Справді, інформаційний матеріал чотирьохмільярдної давності про природні умови на Землі рівний нулю, а інформація, яка доходить від квазарів, свідчить не про сучасні події і процеси, а про ті, які вже відбулися 10 мільярдів років тому. До того ж ці питання весь час віддаляються від дослідника за горизонт видимості, бо Всесвіт розширюється з тим більшою швидкістю, чим далі від нас знаходяться космічні об'єкти. Тому навіть видатний вчений, не вступаючи в суперечність ні з своїми дослідженнями, ні з результатами науки в цілому, може визнавати існування Бога-Творця. Зокрема, глибоко віруючими були Копернік, Тіхо Браге, Кеплер, Галілей, Гершель, Ньютон, Джінс, Ейнштейн, Планк і багато інших, серед них і лауреати Нобелівської

премії і менш відомі вчені. Звідси логічно випливає висновок: якби віра в Бога справді була несумісна з наукою, то відколи існує наука (десь 2500 років), всі вчені повинні бути атеїстами. Натомість у США, наприклад, з кожних п'яти вчених чотири – глибоко віруючі [4, 20].

В [7, 20] відзначається, що в історії духовного життя суспільства вчення Бога може і повинна розглядатись не тільки як пануюча тисячоліттями система поглядів, але і як спосіб історично обмеженого, ненаукового, проте заснованого на конкретному життєвому досвіді пізнання людиною самої себе і оточуючого світу, як основа певних цінностей організації свого „Я” з відповідями на „вічні” питання про сенс життя, щастя, добро і зло, смерть. Біблійний досвід – здобуток світової культури, який вимагає і уважного вивчення, і уважного ставлення. Тут же зауважимо, що будь-яка релігія розпочинається з віри в Бога.

Впродовж багатьох століть сформульовано і детально проаналізовано декілька аргументів, які свідчать на користь існування Творця світу. Два з них стосуються астрономії та біології. Це космологічний і теологічний аргументи [4, 13]. Перший із них був сформульований Платоном (427-347 рр. до н. е.) у такому вигляді: "Все, що виникло, вимагає певної причини". Суть космологічного аргументу, дотримуючись логіки Платона, можна сформулювати так: перед нами Всесвіт (Космос) і мусить бути причина його появи, яка мусить бути поза ним. У [3, 8] вказується, що „орієнтація особистісна є явищем і космічним, оскільки це орієнтація на вищу досконалість”. І далі, „У вищих сферах філософських і наукових досліджень досконалість тлумачиться як Вищий Абсолют – категорія космічна. Людина за Вернадським, – частина суспільства, особистість – частинка космічного сукупного, яке вона в собі відчуває. Людина лише слуга своєї особистості”.

Довгий час матеріалістична філософія стверджувала, що матерія вічна, що наш світ безконечний у просторі і вічний у часі. Проте з усіх сьогоднішніх даних випливає, що наша частина Всесвіту виникла близько 15 мільярдів років тому, причому з елементарної частинки, яка раптово почала роздуватись, і в якій, в результаті дії певної Творчої сили, почала з'являтися речовина. Отже, в нашій частині Всесвіту був початок. Але відсутні відповіді вчених на питання: Чому відбувся вибух? Звідки на початку взялися елементарні частинки? А що було до вибуху?

Телеологічний аргумент формулюється так: у навколишньому світі проявляється надзвичайно тонке допасування окремих частин матерії та їхніх систем, і це знову ж таки не могло статися інакше, як за задумом розумного Творця [4, 14]. Особливо це стосується світу живого, де у мікроскопічних краплинах речовини - клітинах - бачимо гідну подиву концентрацію інформації про живі організми, про будову їхніх окремих органів, про функції їхніх окремих систем. До того ж ця інформація записана там, у клітинах, за допомогою всього чотирьох „літер” і в процесі розвитку організму та його життя відбувається переклад (трансляція) цієї інформації на іншу мову, основою якої є 20 амінокислот. Еволюційна теорія Дарвіна, яка намагалась розкрити механізм, дякуючи якому в земній природі можуть відбуватись зміни живих організмів без втручання вищого духовного творчого начала, нині ґрунтовно і широко критикується, особливо зі сторони мікробіологів і біохіміків. Завершуючи свою працю „Походження видів” сам Дарвін писав: „Є велич у цьому погляді на життя з його різними силами, первісно вкладеними Творцем в незначне число форм чи тільки в одну ...”. Як бачимо, і в цьому випадку геніальний вчений не обійшовся без Бога, хоча мужності і чесності Дарвіну, як будь-якому видатному мислителю людства, не бракувало.

В основу багатьох еволюційних теорій покладені постулати, які споріднені в чомусь з доктринами релігії. Наприклад, у питанні виникнення життя еволюціоністи базуються на „доктринах”, які просто сприймаються на віру. Факти перемішуються з домислами. Походження живої клітини, а, отже, і людини згідно еволюціоністів - це всього лише випадковий результат хімічних і фізичних процесів у океанічній воді, коли склад атмосфери (це 3,8 мільярдів років тому) різко відрізнявся від сучасної (припускається, що вільного кисню тоді майже не існувало, були азот, вуглець, водень і водяна пара) і яку прошивали блискавки й ультрафіолетове випромінювання. Як наслідок, утворився аміак та метан, а з них виникли цукри і амінокислоти. Такі молекулярні сполуки випадали з дощами в океани. З часом цукри, кислоти та інші сполуки накопичились у воді й виник первинний „пробіотичний бульйон”, в якому амінокислоти об'єдналися у білки. Потім виникли нуклеотиди, які створили ланцюжки й стали нуклеїновими кислотами, як-от ДНК. Потім, знову ж таки випадково, молекули білка зустрілись з молекулами ДНК і народилась перша жива клітина (теорія радянського біохіміка, академіка О.І. Опаріна, 1923 р.). У 1953 році американський аспірант С. Міллер провів досліди, в яких відтворив тільки початок цього абіотичного шляху. Пізніше ці досліди були повторені в багатьох інших лабораторіях з тим же результатом. Математичні розрахунки показують, що навіть складні біополімерні молекули, необхідні для формування і функціонування живої клітини, не могли утворитись випадково, навіть за мільярди років. У жодній найсучаснішій лабораторії світу не вдалося підтвердити теорію самозародження життя. Життя породжується тільки життям! Тому теорії походження життя, які в багатьох підручниках видаються за незаперечну істину, можна з повною впевненістю назвати бездоказовими.

Деякі вчені (в тому числі і видатні – В.І. Вернадський, Ф. Крик) вважають, що живі організми були занесені на Землю з Космосу або з метеоритами й космічним пилом (гіпотеза панспермії), або „зародки життя” розсилалися на зорі геологічної історії Землі (4,6-3,8 млрд. років тому) якоюсь космічною цивілізацією. Але, незважаючи на всі спроби астрофізиків за допомогою всіххвильових телескопів виявити розумне життя в нашому Всесвіті, чи отримати будь-який розумний сигнал за сотні років, не вдалося. Нині заперечується еволюційна теорія Ч. Дарвіна і в тій частині, що людина походить від мавпи. Вважалося, що людина виділилась із людиноподібних мавп десь три мільйони років тому, здійснивши еволюційний шлях через ряд проміжних

видів аж до неандертальця. Проте, за сучасними даними, жоден із цих видів нашим прямим предком не був, зокрема, й неандерталець. Людина сучасного типу, кроманьйонець, з'явився близько 30 тис. років тому. Ці люди практично нічим не відрізнялися від сучасних, але хто був їхнім безпосереднім предком - невідомо [2, 103]. Антропологи й фізіологи помітили таку дивну особливість: потенційні можливості мозку людини набагато вищі за її фізіологічні потреби. Мозок людини досяг сучасного рівня складності задовго до того, як виникла культура й цивілізація, тобто і в цьому надто важливому випадку – зародження життя розумного – еволюційний механізм не працював.

Видатний астрофізик Дайсон сказав: „Наука і релігія - два вікна, через які люди дивляться в надії досягнути тайни нашого безмежного Всесвіту". На його думку, наука покликана пояснити, яким чином виник Всесвіт і життя, а релігія - чому і з якою метою. Зважимо також на теорему австрійського математика Курта Генделя (1906-1978), що звучить так: „Ні одна система не може бути пізнана з середини до кінця, поза її зв'язком з системами вищого порядку". Інакше кажучи, щоб вичерпно пояснити причини виникнення та існування нашого Всесвіту, треба вийти за його межі (чого ніколи Людству не вдасться).

Отже, багато питань, які ставить перед собою людина, так і не можуть бути з'ясованими до кінця, тобто наука не може дати на них вичерпну відповідь. І, отже, завжди залишається місце для віри в Бога - Творця Всесвіту. Тому наука і релігія могли співіснувати продовж сотень і тисяч років, а протистояння їх було частіше непорозумінням, зумовленим конкретними обставинами та особливостями характеру певних осіб. Зокрема, з'ясовано вже причину суворого присуду для Джордано Бруно – його втручання в політичні ігри та своєрідні погляди на євхаристію, що з точки зору церкви не могло залишитися безкарно. Жертвою інквізиції став і Галілей, вже в наш час він був цілковито виправданий католицькою церквою.

У цілому ж відповідати на питання щодо існування Творця доводиться окремо кожному, прислухаючись до свого внутрішнього голосу. Проте, все ж визнаючи обмежені можливості науки взагалі у з'ясуванні найпотемніших проблем людського життя, можемо з розумінням ставитися до того, що цілий ряд видатних вчених (серед них – лауреати Нобелівської премії) визнавали існування Творця, як всього навколишнього світу, так і різноманітних форм життя на нашій планеті. Наука, безперечно, є однією з опор сучасної цивілізації, але вона й створила чисельні знаряддя знищення людства і всієї планети Земля (ядерна, бактеріологічна, хімічна, тектонічна й інша зброя). Нагадаємо науці, що вона дала людству не тільки мирні супутники, але і водневі бомби. І що, коли ці бомби попадуть у руки людей без моральної краси, з аналітичним мозком, але без душі? Бездушна людина, наділена силою руйнування, - що жадливіше за це? Стерті з лиця Землі континенти, загибель цілих народів, знищення цивілізації, в тому числі і знищення самої науки, - всього можна чекати. Адже як говорив Е. Фермі, батько першого ядерного реактора, що воднева бомба - це всього лише чудова фізика. Цю ж тезу підтримав і науковий керівник створення першої атомної бомби в США Р. Опенгеймер. Недавно В. Путін заявив, що науковці Росії створюють нові, більш досконалі атомні бомби і ракети.

Наука зробила руку людини більш сильною, око більш гострим, мозок більш вправним. Вона стерла з обличчя нашої планети чуму і холеру, чорну віспу і жовту лихорадку. Але нехай наука дасть відповідь, якими прищепленнями вилікувати від жорстокості і байдужості? За якими формулами можна обчислити духовну красоту? А без цієї краси, краси духовної, загине життя – ненависть перемаже любов до життя.

Віра в Бога дасть розум, нині студентам, а в майбутньому державним діячам не застосовувати таких засобів масового знищення в майбутньому. Після ядерного бомбардування Хіросіми і Нагасакі у „Посланні до інтелектуалів" А. Ейнштейн згадав і не такі вже й привабливі сторони науки: „На болісному досвіді ми навчилися, що раціонального мислення не достатньо, аби вирішити проблеми громадського життя. Ретельні дослідження й глибокі пошуки часто закінчуються для людства трагічно... оскільки створюються засоби масового знищення самих людей. Це надзвичайно болісна трагедія!". А Біблія – книга Бога – нічого такого не навчав. Пройшло майже 2000 років від того часу і жодної помилки в пророцтвах Біблії не було виявлено, в той час як науки теорії (наприклад, фізичні картини світу) весь час змінювались.

Отже, віра в Бога і наука сумісні, і це аж ніяким чином не заважає творенню науки, за винятком створення нею засобів масового знищення людей і всього живого на Землі. Від цього Бог відрікся назавжди після Великого потопу (I Мойсея 8:20-22), але це не послужило прикладом для безбожних вчених. Тому нині на перший план виступає гуманізація науки і навернення науковців до Бога. Груба комуністична політика примусового атеїзму, що ускладнювалася неврахуванням поліконфесійного характеру багатонаціональної України, завдала суттєвої шкоди духовності, свідомості і культурі людей.

Важливо активно використовувати гуманістичну роль Бога, зокрема, первісних християнських цінностей у зміцненні в свідомості як віруючих, так і студентів інших світоглядних орієнтацій, загальнолюдських ідеалів, моралі, духовності, здатності до співпереживання з іншими людьми (якого так не вистачає в наш складний час). Тільки на основі поєднання всіх духовних сил суспільства, людей різних світоглядних орієнтацій, можлива соціальна, міжнаціональна, духовна консолідація, плідне співробітництво народів, взаємозбагачення культур. Такий підхід до розуміння соціально-духовних основ науки і віри в Бога суттєво розширює та поглиблює наше розуміння багатогранності духовності, моралі, гуманізму людського суспільства, діалектики національного та загальнолюдського в сучасному історичному процесі, науковому пізнанні. Але за 15 років існування української держави її політична еліта так і не спромоглася виробити навіть поняття національної, вже не говорячи про духовну, ідею в сучасних умовах і на майбутнє. Від свідомості

кожного залежить зрілість суспільства взагалі, динамізм процесу утвердження його прогресу та свободи, масштаби участі свідомості, духовності в перетворенні дійсності [12, 443].

У такому спецкурсі необхідно розглядати питання про те, як уже в студентські роки готувати себе до гуманної наукової діяльності, проблеми сучасного природознавства, як стати справжнім, моральним вченим на прикладах найвидатніших вчених різних галузей сучасної науки (для конкретного факультету), як вести науковий пошук, узагальнювати результати досліджень, як писати в нинішніх умовах курсові, магістерські і дисертаційні роботи та впроваджувати їх результати в життя. Також потрібно розглядати загальнонаукові методи емпіричного і теоретичного пізнання, системний підхід тощо. Наука розвиваючись по закону спіралі, зумовлює те, що, чим більшу кількість питань вирішує наука, тим самим вона дотикається до все більшої кількості не розв'язаних питань. З часів Архімеда кількість знань збільшилась в 10^{30} степені. Стільки ж нині не розв'язаних питань постає перед людством. Можна заперечити, що не всі студенти будуть науковцями. Проте, зважаючи на величезну кількість невідомих питань, які має людство вирішувати на кожному новому витку спіралі свого розвитку, з часом все населення втягнеться в наукову діяльність, щоб не деградувати і не знищити себе. Наука і виробництво повністю зіллються в єдине ціле.

Тому курс „Релігієзнавство” не має такого духовного потенціалу, як пропонований спецкурс. Питання, які будуть розв'язуватись в такому спецкурсі, практично відсутні у курсі „Релігієзнавства”, окрім згадки про спалювання і карання різних вчених. Але це здійснювали церковники в своїх інтересах, а не Бог, чим скомпрометували себе в очах людства. Тому й виникла така множина різних церков і сект. Католицька інквізиція знищувала навіть перекладачів Біблії на мову даного народу, бо єдиними, монопольними тлумачами Біблії вони вважали тільки себе і в своїх інтересах, а з цього мали великий зиск, який не бажали втрачати. Під таким кутом зору ці питання не висвітлюються ні в спецкурсі „Сучасні концепції природознавства”, ні в жодному з множини спецкурсів, які читаються у вузах України.

Отже, такий спецкурс вкрай необхідний у гуманітарному чи педагогічному університеті, оскільки віра в Бога дає мудрість, а наука – знання, а в поєднанні вони зроблять студентів, магістрів, аспірантів високогуманними вчителями і вченими.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біблія. Об'єднання біблійних товариств. З нагоди тисячоліття прийняття християнства в Україні-Русі. – 1980. – 959 с.
2. Білявський Г.О., Фурдуй Р.С., Костіков І.Ю. Основи екології. – К.: Либідь, 2004. – 408 с.
3. Карпенчук С.Г. Педагогічний закон у контексті природничих законів розвитку Всесвіту // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 30. – Рівне: РДГУ, 2005. – С. 3 – 9.
4. Климишин И.А. Астрономия. – Львів: Світ, 1994. – 377 с.
5. Климишин И.А. Открытие Вселенной. – М.: Наука. Гл. ред. физ.-мат. лит., 1987. – 320 с.
6. Конституція України. – К.: Українська правнича фундація, 1996. – 62 с.
7. Кучинский С.А. Человек моральный. – М.: Политиздат, 1989. – 303 с.
8. Оксенюк О.В. Національні цінності як духовний аспект особистості // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 30. – Рівне: РДГУ, 2005. – С. 3-9.
9. Планк М. Религия и естествознание // Вопр. философии. — 1990. — С. 35.
10. Рожицын В. С. Джордано Бруно и инквизиция. – М.: Просвещение, 1955. – 196 с.
11. Сухомлинский В.А. О воспитании. – М.: Изд. полит. лит., 1973. – 268 с.
12. Філософія: Навчальний посібник / Л.В. Губернський, І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко та Ін.; За ред. І.Ф. Надольного. 2-ге вид., випр. – К.: Вікар, 2001. – 516 с.

Резюме. В статтє обсуждаются некоторые концептуальные идеи по вопросам создания в высших учебных заведениях нового спецкурса "Наука и духовность в процессе становления творческой личности".

Ключевые слова: познание, развитие, культура, духовность, мораль, наука, Библия, Бог, Творец, Вселенная, личность.

The summary. In this article we discuss some conceptual ideas for creation in institutes of higher education a new course of studies Knowledge and culture in the process of formation of a creative personality.

Key words: cognition, development, culture, spirit, the Bible, God, moral, knowledge, Creator, universe, personality.

Одержано редакцією 30.10.2007.

УДК: 37. 035

О.В. БОРОВЕЦЬ

СОЦІАЛЬНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ СИСТЕМИ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Резюме. У статті розглядається проблема зумовленості системи виховання спрямованістю суспільства на цінності колективістської чи індивідуалістської культури. Аналізуються особливості світогляду представників колективістської та індивідуалістської культури та їх вплив на виховання дітей.

ЗМІСТ

<i>Бех І.Д.</i> Психологічне ферментування виховного процесу.	3
<i>Кукалець М.В., Мусій І.М.</i> Історичний аналіз розвитку педагогічних технологій.	8
<i>Дем'янюк Т.Д.</i> Соціально-психологічні механізми та загальнопедагогічні чинники виховання громадянина України.	10
<i>Кіндрат В.К.</i> Патріотичне виховання підлітків: психологічний аспект.	14
<i>Поліщук Н.В., Панченко М.С., Панченко І.М.</i> В.І. Вернадський і формування інтелектуального потенціалу нації.	23
<i>Косарева Н.І.</i> Формування почуття совісті як важливої риси громадянина-гуманіста.	28
<i>Калита Н.І.</i> Проблема жіночого виховання в структурі виховного ідеалу К. Ушинського.	31
<i>Пагура Т.І., Котовська Л.Г., Логін Т.П.</i> Теоретичні аспекти компетентісно зорієнтованого навчання.	34
<i>Панченко М.С., Панченко І.М., Поліщук Н.В.</i> Наука і духовність у процесі становлення творчої особистості.	39
<i>Боровець О.В.</i> Соціальна зумовленість системи виховання особистості.	44
<i>Безкоровайна О.В.</i> Проблема виховання культури особистісного самоствердження: концептуальні засади.	47
<i>Панчук А.П.</i> До проблеми громадянського виховання особистості.	53
<i>Савінова Н.С.</i> Стимулювання активної діяльності учнів в особистісно орієнтованому виховному процесі.	56
<i>Фіщук В.Г.</i> Стан організації самовиховання учнів в сучасній сільській школі.	62
<i>Нечипорук Л.І.</i> Формування моральної культури школярів в контексті загальнолюдських цінностей.	67
<i>Янцур М.С., Варич О.С.</i> Професійне самовизначення старшокласників у залежності від соціонічного типу особистості.	70
<i>Дещенко О.М.</i> Організаційно-педагогічні вимоги до навчального процесу з метою формування в учнів готовності до вибору професії.	77
<i>Войтович О.П.</i> Вивчення елементів фізики в курсах природознавства і математики початкової школи.	81
<i>Сіранчук Н.М.</i> Лінгводидактичне спрямування технологій розвитку образного мовлення в молодших школярів.	84
<i>Стельмащук Ж.Г.</i> Інтегрування різних видів мовленнєвої діяльності у процесі формування мовленнєвої компетенції учнів початкових класів.	88
<i>Колесніков С.А.</i> Гра на дитячих елементарних інструментах як засіб розвитку дітей молодшого шкільного віку.	91
<i>Трофімчук В.М.</i> Художнє конструювання як творчий навчально-виховний процес проектного моделювання старшокласників.	94
<i>Оксенюк О.В.</i> Відбір та структурування змісту історичного матеріалу з метою формування національних цінностей в учнів.	97
<i>Войтко А.І.</i> Організація професійних проб учнів VIII-IX класів загальноосвітньої школи.	102
<i>Денисюк Н.В.</i> Вирішення проблеми формування екологічної компетентності дівчат в програмах та навчально-методичних виданнях з трудового навчання (обслуговуюча праця).	104
<i>Семенович С.В.</i> Соціальна адаптація юнаків старшого шкільного віку засобами атлетичної гімнастики.	110
<i>Грицик Т.А.</i> Особливості форм та методів контролю навальних досягнень учнів з математики у профільних фізико-математичних класах.	113
<i>Парховнюк Г.О.</i> Роль вчителя інформатики в процесі формування професійного самовизначення старшокласників.	118
<i>Гудовсек О.А.</i> Роль позашкільних закладів освіти в системі естетичного виховання учнів (1950-1990 р.р.).	122
<i>Дем'яненко І.О.</i> Місце початкової спеціалізованої музичної освіти в структурі суспільних відносин.	125
<i>Мегем Є.І.</i> Навчальне завдання в проектній діяльності як особистісно значима проблема.	130
<i>Лісова С.В.</i> Деякі аспекти впровадження кредитної системи навчання.	134
<i>Шевчук А.С.</i> Технологія розробки програмно-методичного забезпечення фахових дисциплін за принципами кредитно-модульної системи.	135
<i>Мищеня О.М.</i> Формування громадянської відповідальності особистості у процесі засвоєння загальноосвітніх знань.	141
<i>Веремчук А.П.</i> Комплексне забезпечення реалізації системних функцій підготовки педагогів.	147
<i>Симчук Н.Р.</i> Проектно-технологічна діяльність студентів педагогічних коледжів.	151
<i>Хроленко М.В.</i> Модель процесу формування екологічної свідомості студентів педагогічних університетів.	157
<i>Завалевський Ю.І.</i> Роль професійної компетентності вчителів в умовах розбудови сучасної середньої освіти.	161
<i>Лупенко-Ковтун С.М.</i> Формування умінь діалогічної взаємодії майбутніх учителів та інтерактивні технології навчання.	165
<i>Войтович І.С., Громов Д.В., Батишкіна Ю.В.</i> Методика застосування інформаційно-комунікаційних технологій у вищих навчальних закладах для роботи з інформаційними ресурсами.	168
<i>Стегній Т.А.</i> Інформаційні технології в практиці викладання музичного виховання у педагогічному навчальному закладі.	172
<i>Троцюк М.В.</i> Ієрархія ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу.	174

<i>Мезем О.М.</i> Запровадження теоретичних аспектів методики викладання біології у практику роботи вітчизняної школи (друга половина 60-х—70-ті роки XX ст).	178
<i>Дупак Н.В.</i> Професійне навчання й підготовка фахівців у країнах Західної Європи.	183
<i>Димченко С.С.</i> Духовне відродження особистості Гната Хоткевича в контексті розвитку кобзарського мистецтва України.	185
<i>Потапчук Т.В.</i> Духовна музика – один із засобів формування духовного світу людини.	189
<i>Тарківська-Нагиналюк О.Д.</i> Особливості читання з листа у вокально-інструментальному ансамблі.	192
<i>Бондарчук А.Я.</i> Культура сімейних взаємин як педагогічна проблема.	195
<i>Відомості про авторів.</i>	198

Наукове видання

ОБНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 39

Заснований у 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.
Технічний редактор Кравчук В.Ю.
Комп'ютерна верстка Хильчук Т.К.

Здано до набору 18. 02. 2008 р. Підписано до друку 28. 03. 2008 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 30,3. Обл. вид. арк. 30,7. Замовлення №67/1. Наклад 120.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і
трудової підготовки (к. 98, тел. 8-0362-22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 8-0362-26-48-83

О – 59   **Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в
закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 39. —
Рівне: РДГУ, 2008. — 202 с.**

ISBN 966 — 7281 — 08 — 9.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії і методики виховання та навчання учнів і студентів, професійної орієнтації учнівської молоді, підготовки майбутніх педагогів.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20